

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ԱՐՁԱԳԱՆԳ ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ ԿԱՐԾԵԱՑ

ՀԱՆԴԷՍ ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ

Մտնելը շարաթը մէկ անգամ պիտի հրատարակուի:
 Ստորագրութեան տեղն է Պոլիս, Զինճիրլի—խան վերի յարկ
 թիւ 18:
 Դուրս երթալից թերթից փոստայի ծախքը առնողին վրայ է:

Տարեկան գին դաշնական կանխիկ 60
 Վեցամեայ » » 55
 Մէկ թիւը » փարսյ 30
 Մտնուցմանց տողն է դաշնական 2

Թիւ 32

Ս. ՏԱՐԻ 1869

ՕԳՈՍՏՈՍ 9

Յետագայ ընտիր ճառերը, զոր նախընթաց
 թուով խտտացեր էինք, ահաւասիկ կը փու-
 թամք հրատարակել:

Սրբազան Հայր

Դիպուածք անանկ բերելով որ ազգային Վար-
 չութեան միակ ներկայացուցիչ գանուիմ այս հան-
 դէսին մէջ, պարզ կը համարիմ յանուն ազգին մէկ
 քանի խօսք ընել:

Ձեր Սրբազնութիւնը շնորհակալութիւն կը յայտ-
 նէր ներկայ գտնուող հանդիսականաց, եւ կը վար-
 մանամ թէ ինչպէս չառ աւելի մեծ չ'է բազմութիւնը:
 Դպրոցական տոնախմբութիւնն էր՝ ազգին այսօր-
 ուան վիճակին մէջ մինակ ազգային ճշմարիտ հան-
 դէսներն են, ազգին ապագային նախատեսակն են,
 հոս պէտք է խոսին հաղաբաւոր ազգայինք իրենց
 կեցցէները հնչեցնելու համար, մանաւանդ այս վար-
 ժարանիս, որ աղբիւն մէջ միակ գիշերօթիկ վար-
 ժարան՝ կղերին ու ժողովուրդին կրթութեանը մի-
 անդամայն նուիրեալ՝ դասի նստարաններուն վրայ
 միացնելով զանաք, զգացմամբք ու սկզբունքնե-
 րով միացեալ կ'ընծայէ աշխարհի:

Սրբազան Հայր, դուք որ վարժարանիս բարերար
 հիմնողրաց կամքը անքան լաւ կը դործադրէք, իրա-
 ւունք ունիք պարծենալու, իրաւունք ունիք ազգին
 շնորհակալութիւններուն: Ազգին մէջ ներսէս մը
 բլլալ փառք է, այլ քանի աւելի փառք է ներսէս-
 ներ յարուցանել:

Աշակերտք, դժբ պիտի բլլաք այս ներսէսները:
 Ձեր ընկերակիցներէն մէկ քանին իրենց խօսած ծա-
 սերուն մէջ լոյս ազադակեցին եւ ի մեծագործու-
 չու հասնեցին զձեզ, մանաւանդ վերջին երկու քր,

առաջինը՝ իր հասուն եւ խորհրդածեալ լեզուով եւ
 երկրորդը որոտման պէս գոռացող լեզուով մը: Ես
 ալ զձեզ ի մեծագործութիւն կը հրաւիրեմ, այս դա-
 րուս մէջ ճշմարիտ մեծագործութիւնը լոյս ծաւա-
 լեն է: Անով խաւարն ու թշուառութիւնը մէկ-
 տեղ կը հալածին եւ մարդկութեան վրայ ծանրա-
 ցող տաճն չարիք լուսով կ'անհետանան: Լոյս ծաւա-
 լեցէք ուրեմն ամեն տեղ ու մինչեւ յետին հիւ-
 ղակը, ուր արեւը կը դրանայ իւր նշոյնները: Լոյս
 ծաւալեցէք, հիւղակը պալատ կ'ըլլայ եւ արեւը
 մարդուն ձեռքը դործիք կ'ըլլայ գլխով թեւամը:

Երանի թէ այս հրաւերը, զոր, կը համարձակիմ
 ըսել, ներկայ հանդիսականք իմ բերնովս կը կար-
 դան ձեզի, արձանացած մնար ձեր սրտին ու միտ-
 քին մէջ:

Գ. Ս. ՕՏԵԱՆ

Անմահութիւն, դու որ մարդկութեան վերջու-
 լուսին մէջ քու արշալոյսդ կը պարզես, դու որ
 գերեզմանին յաւիտենական մշուշին մէջ քու ան-
 չէջ ջահերդ կը վառես, դու որ ամեն քան սղաճ-
 նող մահն ալ կ'ապանենես, դու որ ամենայն ինչ
 եղծող ժամանակն ալ կ'եղծես, անոր քանդածը
 քու ծալքերուդ մէջ կը նորոգես, անոր կործանա-
 ծը կը կանգնես, անոր թառամեցուցածը կը դար-
 մացունես, ինչ որ անի կ'անհետացունէ՝ դու ա-
 նոր փառաւոր ու անշինջ հետքեր կը դնես, ինչ որ
 անի կ'ոչնչացունէ՝ դու դայն ի՛դոյ կ'աճես, դու
 որ անստուգութեան վրայ գաղափար չունիս, Հը-
 նութեան, Անցեալի ու Դարուց լոտապատ կալիա-
 րիչներուն քանալին ունիս, դու որ գիշերային
 սեւաթուր վարագոյրին ետեւ գործուածներն երե-

ան կը հանեա, ոճիւրն ու ոճրագործը, բարիքն ու բարեգործը, արդիւնքն ու պատճառը, գործն ու հեղինակը, ամեն բան կը տեսնես, ամեն բան կը լսես, ամեն բանէ աւելի կ'ապրես, եւ երբէք չես ծերանար, միշտ պատանի, միշտ հզօր, միշտ արթուն, միշտ կայտառ, դու որ անհունին մէջ չես կորսուիր, վսեմին մէջ չես հալիր, մեծին մէջ չես չքանար, անհունին մէջ անհուն, վսեմին մէջ վսեմ, մեծին մէջ մեծ, Աստուծոյ մէջ աստուած ես, Խորհրդաւոր անմահութիւն, այս պահուսն չ'ստառւածնիր, ոչ մուսանիրն ինձ օգնութեան կը կոչեմ, այլ դըքզ, դըքզ միայն, որ զից ու զկոչուհեաց միահեծան վեհապետն ես, Անմահութիւն, քու վստեան անծախ հրոյդ մէկ կարցն իմ դողդոջուն սրտեկիւ մէջ շանթէ օյժմ, որպէս զի այս քնդ նուիրուած խօսքերը մարդկային երկչառութեամբն ու թուրութեամբը չը հնչեմ, այլ այնպէս՝ ինչպէս որ հաճոյ է քեզ:

Եղբարք իմ,

Մարդկութիւնը՝ թշուառութեանց բաւղին մէջ դեռ կը խարխալի, աղիտութեան խոր վիրաւային մէջ կը մրտիւէ, նուաաստութեան աղբիւսին մէջ կը հանդէլ, բռնութեան դեհենին մէջ մոխիր կը դառնայ:

Տեսէք սա ուղեւորը. Սառնամանիքն իրեն դաւարիք, ձիւնն իրեն ծաղիկ, ցնդան իրեն բուրմուռը ընարող վի մը մէջ նոր ինկած է: Արեւ ելնիկ կը ճգնի. իւր մատանց ներքեւ սատոյցը կը վախճի. վեր ելնիկ կը ճգնի. իւր եղնգացը ներքեւ սատը կը պրծնի. նորէն կը ճգնի. իւր սօրերացը պատուանդան կը զլանայ երկիր. նորէն կը ճգնի. իւր պանդխտութեան ընկերակից եղող ցուպը խըրել կուզէ. սառն իւր ծոցն՝ ուժղին ու յամառ՝ կը փակէ. նորէն կը ճգնի, եւ իւր ճակտին վրայ դոյացող քրտունքը կը պողին, կը քարանան, եւ յերկիր կը թօթափին. . . չրթունքը՝ խաւարի մէջ վրթթած վարդի պէս՝ կը աժղունին, կ'սպլտականան. այտերը մանու չակի դոյն կ'զգենուն. դեռ կը ճգնի. երեք քայլ վեր կիլէ, եւ անս դարձեալ յատակն է. չորս քայլ վեր՝ դարձեալ յատակ. . . ձեռքերն անկընդարմանան, կը փայտանան. ցուպը կը սահի, կիցնայ. . . կը պօռայ, մարդկութիւնն իրեն օղնութեան կը կոչէ, եւ հեռուն՝ վին կողերուն վրայ դոյնած ժայռերը՝ զինքը կը ծաղրեն կարծես՝ իրենց մթին ու անմարմին պատասխաններովը. կը պօռայ. . . չեւնչը լեզուին վրայ կը սառի. վին եղերքն ահաւոր մշուշի մը մէջ հալիլ կսկսի. . . վին պահապան հրեշտակներուն պէս կանգուն կիցած միտպազաղ եղևիններուն կաղաչէ. անոնք ալ կարծես իրենց սեւ, սեւ ու ողորկ գլուխը կը շարժեն, եւ զինքը կանխածն, . . . կիցնայ ուղեւորը. . . վերջին

հառաչ մը կ'արձակէ, եւ այդ հառաչին գիրկը կը թաղէ հոգին. . . Այսպէս է թշուառութիւնը: Թշուառն՝ իւր շուրջը զիզուած խաւարին մէջ՝ լոյս չունի զինքն առաջնորդող. յուսահատութիւնն է իւր ճրագը, վիշտն է իւր պատրոյգը, հառաչն է իւր բոցն. արտասուք. — արտասուք չունի. արտասուք լիկ սրտի սուգերուն արտայայտն է. թըռուառն արտասուք չունի. ինքը գլխովին սոցոյ անձնաւորութիւնն է. . . կսկիծն, անյագ սպունգի մը պէս, կը լափէ ինչ որ անոր աչաց մէջ կը փայլի. . . վահ ու վայ քեզ, մարդկութիւն. . .

Տեսէք սա մարդը: Մարմարի կոշտ հաստը մը կաննէ, ձեւ կուտայ անոր, կիանք կուտայ անոր, եւ, ինչպէս որ կըսեն, անոր առջեւ ծուռգի վրայ դալով՝ կաղաչէ անոր՝ որ իւր կենացը խնայէ. . . ո՞ւ աղիտութիւն, հայր կուրութեան, կոյրի մը տեսութեան հօրիգօնէն քանի՞ն թուի է քու հօրիգօնը. . . ինչ են այդ չղթաները. խաւարը դանոնք դարբնեց, սեւն անոնց ջուր տուաւ. ինչ, առնոց ծալքերուն մէջ՝ թաղել կուզես Միտքն ու Սիրտը. հարիւրաւոր դարուց կողոպուտըն դըքզ չը կրցան յաղեցունել ու յղկացունել. դեռ չես յուսար թէ մերձ է այն օրն՝ յորում այդ չղթայից օղակներուն մէջէն սողալով ներս պիտի մանէ լոյսն, եւ վսեմ թթւածին՝ աճիւնի պիտի փոխէ գանձը. . . շատ եւ շատ այլապեսցիր մարդը. դողմ. մերձ է այն օրն՝ յորում լոյսը պիտի վեհապետէ. դու անոր մէջ պիտի լուծուիս, եւ անարգ մրուր՝ անոր ստորտը պիտի իջնես:

Տեսէք սա մարդը. Սա ալ մարդ է՝ ինչպէս ուրիշ մը. այլ տեսէք ինչ կը գործէ: Աղքատութիւնը դայն կը նուաաստացունէ: ձօնին ծիծաղը շարժելու համար՝ տեսէք ինչպէս կը խոսարի. մէկ վայրկենի մէջ՝ անպայի մը քրքիջներուն գիրկը կ'ընկղմէ իւր մարդկութիւնն, էութիւնը, սիրտն ու միտքը ու հոգին: Աճթ քեզ, անսիրտ էակ. քու նմանիդ նուաաստութեանը մէջ կը փնտես քու բարձրութիւնդ. սեւն սպիտակ, մութն լոյս, խաւարէն ճաճանչ քաղելով կը ջանաս, չես գիտեր թէ սեւը միշտ սեւ, մութը միշտ մութ, խաւարը միշտ խաւար է. չես գիտեր թէ սեւին մէջ սեւ, մութին մէջ մութ, խաւարին մէջ խաւար եւ եթ կայ. ըսէ, միթէ եղբորդ արտաքին կը ծնի փառք. եթէ այսպէս կը հաւատաս՝ ոչ ոք կը նախանձի քեզ. այլ ամեն մտախոհ էակ՝ սիրտդ կարգաւոր պիտի մրմոյայ. «Պժգալի փառք» . . .

Տեսէք սա մարդը. Բռնութեան գահին վրայ բարձրացած, արիւնն իրեն ծիրանի, անդթութիւնն իրեն գահակից, անիրաւութիւնն իրեն թագ, վըրլժանգութիւնն իրեն գայիսն ընտրած է: Եւ բացած հասարակաց սրտոնքը՝ բանտն է. սուրն է

իւր նեցուկը. կախադանն է իւր թանգարանն, ուր կուգայ մարդ՝ ոտը ի վարդն՝ իւր ամեն կարելի անսարգուծ իւրենքովը: Արիւնասուն եղեգօք մարդկութեան բազկերակը պատուելով՝ անոր արիւնը կը ծծէ անդադար, եւ այդ անմեղ արեան կարմիր կոհակացը հետ կուլ կուտայ ջերմաջերմ՝ մարդկութեան հոգին, ողին, սիրան, ուղեղն ու ամենայն ինչ: Անմիտ, որ արեան մէջ ուտանիլ կուղէ վարդի մը գեղեցկութիւնը, արեան մէջ սէր կը կարդայ, արեան մէջ զգացում կ'որոնէ. . . եթէ երբէք սիրա մ'ունի բռնաւորն՝ անոր հայելին աւրինն է. ահաւոր հայելի, որ զինքն իւր մէջը նեկատող ամեն պատկեր՝ թուի ու սեւ երանգաց մէջ կը խեղդէ. . . ահաւոր հայելի, յորում կը դրծադրուին՝ մերթ սոսկման լճակին մէջ թաւալլոր աչեր, կնճռոտ ունքեր, մերթ կատաղութեամբ դողացող շրթունք, մրրկոտ ու սեւ ճակատ մը, եւ այս ամենէն վերջ՝ սաղայէլեան ծիծաղ մը, դանն՝ կտկիծի մը նման, ահաւոր մարմնացեալ ճիւղի մը նման, խոր ու սեպ՝ անդունդի մը նման. . . Սակայն, աւանդ մը կայ՝ ուր ամեն սիրուն չնչասպառ կ'իյնայ. աւանդ մը կայ՝ ուր ամեն կոհակ կը մեռնի. աւանդ մը կայ՝ ուր ամեն գնտակ կը խրի. եւ այս ամենը՝ խուլ հեծեծանքով մը. այս աւանդ՝ ժողովուրդն է. . .

Եղբարք իմ,

Ամեն բան նպատակի մը համար եղած է:

Մարդկութիւնն նպատակն է երջանիկ ըլլալ:

Մարդկութեան հսկայ դիակ մ'է այսօր: Ո՛վ որ կենդանի է՝ պարտի մտրակել դայն՝ որպէս զի կահնայ չուտ իւր նպատակին հասնիլ:

Մարդկութիւնը պէտք ունի երջանկութեան հասնիլ՝ չուտ, խիստ չուտ, արծուէ չուտ, շողիէ չուտ, երեքդրականութենէ չուտ, ձայնէ չուտ, լոյսէ չուտ, շանթէ չուտ:

Մարդկութիւնն իւր նպատակին հասցունելու համար՝ իւրաքանչիւր անհատ մէկ նպատակ ունենալու է. — Անմահութիւն:

Ե՛ս կըսեմ՝ թէ այն ատեն միայն մարդուն երջանկութիւնը մաթեմատիկական ճշմարտութիւն մը կըլլայ՝ երբ ամեն ոք ծնի՝ մեծ գործով մ'անմահանալու տենդով:

Երանի անոր՝ որ թշուառութեան, Տգիտութեան, Նուաստութեան ու բռնութեան, մարդկութեան այս քառեակ դահճաց դէմ մարտնչելով կ'իյնայ: Անմահութիւնն է իւր խանձարութն, լոյսն է իւր ծիրանին: Անմահէ Անմահ, Լոյսէ Լոյս, Վսեմէ Վսեմ, Մեծէ Մեծ, Ահունէ Ահուն կը թռչտի ինչպէս թիթեռնիկը՝ վարդէ վարդ. վիհութիւնը կը շողէ՝ ինչպէս կոյս մը՝ օսկիթեւ քանարիկը. բարձրութեան խաւերուն հետ կը խաղայ՝ ինչպէս հեղէն մանուկը՝ ծովափին ալիքներուն հետ. . .

Մահուկ թէ պատանի, երիտասարդ թէ ծեր, այր թէ կին, ամենքս ալ մրդ մը անսցանելու եմք մեր ուղեղին մէջ. մրդ մը՝ որ մեր ուղեղը կրծէ, դիշեր ցորեկ, ամեն ատեն, ամեն տեղ կրծէ ու դարձեալ կրծէ, եւ մեր գիտակցութեանը ներկայ յանայ՝ ոճրի մը պէս անողոք. — Անմահութիւնն ըլլայ այս որդը:

Փառասիրութիւնը մոլութիւն մ'է ըսին:

Փառասէր եղիք, եղբարք իմ. այլ մէկ փառասիրութիւն միայն ունեցէք. — Մեծ գործով մ'անմահանալու փառասիրութիւնը: Զիկնայ իղձ մը՝ որ այսպափ երջանիկ, այսպափ բարձր, այսպափ վսեմ ըլլայ:

Եղբարք իմ,

Կշիռ մը կայ. Թշուառութիւնը, Տգիտութիւնը, Նուաստութիւնն ու Բռնութիւնն անոր մէկ նժարը ծանրած են. Ինչ դնելու է միւս թափուր թափին մէջ՝ որպէս զի այն չարեաց նժարը յօգս բարձրանայ, ցնդի, չողիմայ, եւ ապա վար թափիթիւնով՝ մարդկութեան ուլիէանին մէջ կորսուի: Ի՞նչ դնելու է հոն. այն թափին մէջ ի՞նչ նետելու է:

— Հոն նետէ ուղեղը՝ եթէ հանճար ես. հոն նետէ քնարդ, հոն լսանդը՝ եթէ քերթող ես. հոն սուրդը՝ եթէ զինուոր ես. հոն երգը՝ եթէ երգիչ ես. հոն դաշնակը՝ եթէ երաժիշտ ես. հոն լեզուը՝ եթէ սերճախօս ես. հոն սիրտը՝ եթէ մայր ես. հոն հողիդ՝ եթէ դգայուն ես. հոն անմեղութիւնը՝ եթէ մանուկ ես. հոն թռիչքը՝ եթէ պատանի ես. հոն բաղուկը՝ եթէ ջլապինդ ես: Հոն նետէ գրիչը՝ եթէ ունիս. հոն օսկիդ՝ եթէ ունիս. հոն ծաղիկը՝ եթէ ունիս, հոն ցողը՝ եթէ ունիս. հոն մրտենիդ՝ եթէ ունիս: Հոն նետէ թաղը՝ երբ թաղաւոր ես. հոն վճիռը՝ երբ դատաւոր ես. հոն օրէնքը՝ երբ օրէնսդիր ես, հոն նրբամտութիւնը՝ երբ քաղաքադէտ ես, հոն հուրը՝ երբ յեղափոխական ես. հոն դաղափարը՝ երբ փիլիսոփայ ես. հոն երկու անգամ երկուքը՝ երբ թուադէտ ես. հոն ծիրանիդ՝ երբ կայսր ես. հոն լսաչը՝ երբ քահանայ ես. հոն սեւեւը՝ երբ միւսայնակեաց ես. հոն ղեկը՝ երբ նաւապետ ես. հոն կեանքը՝ երբ՝ կենդանի ես. հոն մահը՝ երբ մեռեալ իսկ ես: Հոն, ամեն բան հոն. խոսն՝ ինչպէս նաեւ կայծը, կաթիլ մը ջուրն՝ ինչպէս նաեւ բոցը, հատ մ'աւանդն ինչպէս նաեւ արտօսը՝ անստուեր ձայնն՝ ինչպէս նաեւ շունչը. . . Զորութիւնը թող այս անհուն տարերքն ի մի խմորէ, եւ անխարխար բուրդ՝ Թշուառութեան, Տգիտութեան, Նուաստութեան ու Բռնութեան պատուանդանին վրայ բարձրացունէ. այս բուրդին ծայրն իւր լապտերն հաստատէ Երջանկութիւնն, եւ Լոյսը գայ նորա մէջ՝ անշէջ ու ազատ շողշողայ. . .

Մնաք բարձր, Եղբայրք իմ, դուրս Ամենագետ մը միայն կրնայ գիտնալ թէ քանի՞ ջերմ կըսիրեմ. մընաք բարձր այսօր. սոսմիայն կը պահանջեմ ձեռնէ՝ որ ծր մ'անգամ չանցունէք առանց ձեր հրաթեւ շնորհակցանքն հետ պահ մը հիւսելու Անմահութեան խորհուրդն:

Մնաք բարձր այսօր, Եղբայրք իմ. այլ եթէ ապագային մէջ տեսնեմ դձեգ աննշան կեանք վարող երեւիացի մը պէս ձեր սրտերուն վրայ տաք տաք արտասուք պիտի սրսկեմ, տաք տաք «ախոս» ներ պիտի սկսեմ մինչև որ դարձնուի յօրանջմանց դերեղ խնէն, անտարբերութեան պատանքը բոլոր տեն, կայտոյն, թնդան, և անմահութեան համար ապրին . . .

Մնաք բարեալ

Ապագային մէջ աննշան ապրելէ դողացէք:

23 Յուլիս 1869

Մ. ՉԱՐԱՆԿԱՆՅԱՆ

ՁԻՆԿԵՍՆԷ ՉԱՐԱՆԿԱՆ ՔԻՒՐՏ ՕՅՆԱՐ

Երկու շաբթի օրը անձնական տկարութեան պատճառաւ տունը մնացած ըլլալով, մինչդեռ Աղղային խնդրոյն ինչ վախճան ունենալիքը կը խորհէի, Մեփիստոփէլ երկայն գլխարկ մը գլուխը անցուցած, կուրծքը ախոս մը կախած, կարծուկ թիկնոց մը հագած, ձեռքն ալ բարակ պատճի մը բռնած, վերջապէս բոլորովին կերպարանաւորու եղած՝ մեղ ներկայացու տը խոր դիմօք և ժանդոտ երեսով. և առանց բարեւ մը տալու արձանի պէս տիպոսի մը վրայ նստաւ. գլխարկը գլխէն վար առնելով:

Տեսնելով Մեփիստոփէլի այս հանդերձի և դիմաց փոփոխութիւնը, և լուռ ու մունջ ծանրութիւնը, հարցուցի իրեն տիրութեան պատճառը:

— Եստակամ՝ ոչ միայն խնայելու, այլ և մարէս անգամ անցընելու այն սարսափելի անցքերը, որք բոլորովին մեզի կը վերաբերին:

— Ինչ տակում է այդ. ինչ բան կրնայ ըլլալ որ մեզի այդչափ տակում պատճառէ:

— Այնպիսի իրողութիւն մը, տեսնի . . . որ . . .

— Օ՛հ, քեզմէ ալ լուր քաղելը՝ թէ բասնէն

նաւ իջեցընելու կնիմանի, ինչ պիտի ըսես նեւսէ, շուտով ըսէ, գլուխս կը ցաւի:

— Երէկուան տեսած, լսած ու իմացած ներս եթէ պատմեմ, գլուխդ խելք չպիտի մնայ:

— Մեր դործը ինչ է. սրչափ ալ գլուխ հոգնեցընող ալ ըլլայ՝ հոգ չէ, մեր պաշտօնն է. դու խօսքդ շարունակէ:

— Աման խնդրեմ խօսքդ խել մի խմբեր. անցած շաբթուան խօսք կուզեմ ինչ շատ լսել ինչպէս տպարանը խել սով ինչպէս ըլլալով, դրաշարները բողբոջել սկսան, և հոգիս բերանս բերին ասդին անդին ինչ վնասը ունէր ապէն:

— Դարձեալ ծայրը փախուցիր. սա պատմութեանդ կարգը դադար:

— Ուրիշ՝ սկսիմ, չըֆըտ էնկինաւը՝ պոյ պոյ:

— Ես այսօր քեզ կերպարանաւորու տեսայ նեւ՝ կարծեցի որ վրադ շնորհք իջեր է:

— Ձէ, ի՞նչ լսեցիք, ինչի մի գպչիր, ես Եւրոպական եմ:

— Այդ Եւրոպական բառը ինչ է:

— Այսինքն ալ ինչիկդ, որ նշանակէ անթոքութեան:

— Անանկ է նեւ քիչ մը դուրս ել, ես դրական դրադմունք ունիմ. շաղակրատութիւն մտիկ ընելու ատեն չունիմ:

— Պարապ տեղը մի աշխատիր. այս շաբթու Մամուլը հով կլլէ, դարձ անձն իմ իհանգիստն է իւր բախինը. դու միայն կաս յերուսաղէմ:

— Մեփիստոփէլ, կատակը մէկդի թող՝ ու ինչ ըսել ուզելդ իմացուր:

— Ինչ պիտի ըսեմ. յեթեմեայ որդում աման եան ծննդեան և մկրտութեան տեսաւ մերոյ Մամուլը հանգեալ խաղաղութեամբ, և յայս և ի սոյն ննջեցաւ:

— Մեփիստոփէլ, կաղաչեմ ինչ ըսել կուզես. հոգեաց կը կարդան. լաւ մը հասկցուր. բերնիդ մէջ բան մը կայ՝ բայց ես չեմ հասկնար:

— Ենցիր որ ալ պատմեմ, լաւ մտիկ ըրէ և ըստ այնմ վարվէ:

Խոշոր խոշոր վտանգներ ելած են քու թերթիդ նկատմամբ, ալ պատրաստու ելու ես ինչ

դանս, ի հարուածս, ի բանտս և ի տանջանս և ի յաքորս. և որ առաւել փիւսկիւլիւ պէլայն է, ի դադարումս նորածիլ, ծաղկահասակ և եօթնամեայ Մամլոյ մերոյ, որոյ նամն մինչեւ Նախնիքեանայ կիթաի:

— Ի՞նչ կըսես, ձայնդ կորէ. ըսելիքներդ ըսէ, մենք զըսելիքնիս զիտենք. Տէրութեան լրագրական օրէնքներ ունինք, տպագրական կանոնադրութեան ալ քիչ շատ հմտութիւն, որոց աչքնեով քիչ շատ աղդերնուս հետ յառաջ կերթանք ի շնորհս Օգոստոսի տ. Կայսեր:

Հէլէ կիրակի օրը հետս ըլլայիր աէ Իւն հաւորեալ ըսէիր:

— Խնդրեմ, Մեփիստոփել. Եզովբոս մի կորիր զլիտս, ալ համբերութիւնս հաւատաւ:

— Ղերատին յաւելում կրկին հեծութեան, ժողով համալծախուսական Գաղաթառա գումարեալ, ինքնակոչ նիստ արարեալ, պատրիարք հաստատեալ, մազպոթա խնդալցեալ, երկմիտէշական պատգամաւ որութեամբ ի Պէկոյլի ամբարձեալք, և Ղպատրիարքոն շնորհաւորեալ, և զախնեանն սէվկիւլիսին աջն հանդիսապէս առեալ, և զախնեանն եհտի եքըմը տէօրթ քօշէսինէ կոնգակ առաքեալ, և պիրտէ շատ թաղարտան քապուլ իթմէզական բողբջար տէօթիւմիչ եղեալ, ժողովուրդլար տէսէն մեծամեծ յայտարարութիւնլար տարածեալ, տահա զի՞նչ պիլիցեմ, վերջապէս ուղուն սէօղիւն քըստըն ասացեալ, Զինկեանէ չալար փիւրտ օյնար, պէն պէոյլէ Կիւն կէօրմէտիմ:

— Ատոնք մէկդ ի դիր, ժողով ըսածիդ նը պատահն ի՞նչ էր:

— Ճանըմ, համալծախուսական ժողովին նպատակը, որ մէկը երեսփոխան ըլլալ, որ մէկը Մամուլը խեղդել, որ մէկն ալ լիմին առապա սչնա պլինէրոն օնուն տիւտիւլիւնիւ չալէլ. մէկ խօսքով, ողղին կամքը կոխող երեսփոխանաց հետ միացեալ-նահանգ եղեալ, և զխույրուխա խրեանց իվկիտիտ. անդնդախորոց մէջ երերեալ տատանեալ և պօռայի բռնուեալ:

— Ատոնք մեզի ծանօթ են. տա Մամլոյ համար ըսածնին պատմէ:

Հետեւեալ խօսակցութիւններն էին Մամլոյ վրայ, զոր կսկսէր երկայն հասակով, դեղին պեխերով, նուրիկ հագուած ու սգուած մարդ մը:

— Ազդին պատիւը պաշտպանելու համար Մամլոյ պէտք եղած պատիժը տալու է:

Նէ՛ տէմէք, զիրա փէք տատընը թուղու նու գալըրալ:

Ախրար, ի՞նչ կըսես, Հայոց բաւլամէնթ ըսելով մեզ ծաղրաբանել ելեր է:

— Մնուն զարարը եօգ, պիղիմտէ բաւլամէնթիմիզ սայքի երեսփոխանական ժողովը տըր:

— Նէ՛ տէմէք, պունլար միլէթի էյլէնճէ իթմիչլէր, պըրադմաղլար քի հէր պիր չէյի իսթէտիլիմիզ կիպի սըրասընա պըրադալըմ:

— Օլմազ, պունուն իծապընա պադմալը:

— Ըստ իս տատանկ պաներու կարեւորութիւն վէրմէզսէք տահա, էյի օլըր. անանկ չէ՛ մի եա:

— Շարիվարիներուն բան մը չենք կրնար ընել. չնային, Եւրոպայի շարիվարիները ինչեր կընեն:

— Ճանըմ, Ուրուպայը պուրայա՛մը պէն ղէթթին, օրասը նէրտէ, պուրասը նէրտէ:

— Էյլէ՛ եա, Լվրօպատա պիր մասլահաթ իսթիւնտէ օլան պիր ատաւըն պիր ուֆաճըզ գուսուրու օլսա, անիտէ քաղէթալար օնու թէրամէրսինէ կէօթիւրիւրլէր, եաշաթմաղլար. պիղիմ բուրի ծաղիկլէր տէ պէոյլէ ատաւնա պէյէնմէյիպ տէ, հալզըն իշինէ եաբար ա տաւլարը իսթէրլէր.քի պիղիմ պաշըմըզա թօփուզ էթսինլէր:

— Ատանկ դորձերը Մամուլա գառըշտըրթ սաք, պիղէ չօգ կօթ կէլէճէք, պունա կէօզ գափամայա կէլմէզ:

— Լրագիրները ողապ են ամէն եղելու թեան ճիշդը զրելու. սա ժողովրդին մէջ ինչ խօսք որ եղեր է, բառ առ բառ արձանագրեր է, պարապ խօսքեր մի ընէք:

— Ժամկոչ Խիւրար, խահվէն ինձի բեր:

— Ըստ իս այսօր համալծաղական ժողովոյ կողմանէ թաքրիրովմը Մամլոյ դաւաբուումը խնդրենք աղէկ կըլլայ, ան ու սա կը վերջանայ. ուրիշ բան մը պէտքը չէ. ողղին ալ մեծ

ծառայութիւն մը ըրած կըլլամք ասով։ Ազդը տակն ու վրայ ընողներն օրագիրներն են . ազգին ինչո՞ւն պէտք, պատրիարք մը կըլլայ թող ըլլայ։

— Սաչմա՛ չէյ, ժողովրդեան բերնէն խօսելու եկանք, բռնած ընթացքնիս միտպէտական դրութիւն մըն է, խաղէթան դոյեւ, ժողովուրդին ուղածը չընել, ես ատանկ դործերու մէջ բան չունիմ, վաղը ատոր տակէն ինչէր կ'ըլլայ, ես անունս աղտոտելու ժամանակ չունիմ։

— Հայը . հայը։

— Զէվզէկութիւն պէտքը չէ, վաղը մէկալնոր Սրբազանը նստածին պէս կը տեսնաս որ անոնց ըրածները քովերնին կը թողու . ասիկա Պօղոսէն ալ ետզնը չէ, պէյ, էֆէնտիք, անոր հետ ձեռք ձեռքի բռնած ազգը տօպաճի պէս սը դի ուղեն կը դարձնեն։

— Նէմէ՛ լազըմ, զոր ինչ գրեցի գրեցի՝ օլ տուգտան սօղրա՛ հա՛ օլմուշ հա՛ օլմամը։

— Ախբար, ամմա կարեւրութիւն վէր տինիզ շունլարա, սապահտան պէրի տիր, հիչ պաշգա տիւշինէճէյինիզ եօգ մու, խոր հուրդուսուզ եօգ մու, պէն պիլէյիտիմ, ճիշմարիտին յայտնի, թա՛ Պօղազ իչինտէն պուրայա կէլմէզ խտիք։

— Ժամը քանի՞ է։

— Իշթէ հէր բաղար, կիւնտիւզ եէմէյինի ազլամ եէմէյի իլէ եէմէյէ մէճպուր օլմուշուզ։

— Է՛յ ճանըմ, Մամուլը ատանկ ձգել չըլլար։

— Հէ՛, հէ՛, օնուն իճապընա պագմալը։

— Էֆէնտիմ, օնուն իճապընա պագմալ, կոցելտէն պաշգա չարէսի օլմալ։

— Հայ հայ, ախպար պիր քերէ անգամ մը էվէ կիթտիմլիտին, էվտէն գառըլար պիլէ տա վաճըլըգ էտէյօրլար, շունուն իճապընա պագտէյի . պու պիր տէյիլ իքի տէյիլ, հէր քէս օնուն մայիթապը մը, եօգսա ֆիշէնկի։

— Եէնիտէն դրպատունա կիտէճէք տէյիլիզ եա . պիղի գալգմըլ սօն եաշըմըլտա թէր պիլէյէ սօգաճաք . մէկէր պու եօլ ըլա շալվա ըլմի տէյօրլար, չաշգըլմը տէյօրլար, պիղի կըթութիւնա սօգաճալ։

— Է պէ ախբար քեա՛ հաթօլիքլէրէ պաշլար, քեա՛ պիղէ։

— Ատամ օնլարա եարարսա նէ իսէ, պիլզէ տօգունմաւն տէ կաթօլիյէ տէ բոթէս թանա տա իսթէտիյի գատար տէօշէնսին, կէչէնլէրտէ պիր սըճադ չէյ եաքմըլ ըտը պագժա տէյէճէյիմ եօգ։

— Օնլար պիղիմ կիպի տէյիլ, այս շարթու հատունեանը օրչափ Հայ լրագիրներ կայ նէ բանագրանք էտէճէք։

— Քէսման եօլս օ սուր, սու հաֆթա Մամուլ արատըգ՝ պիր թանէ գալմամըլ, էկէր էօյլէ պիր չէյ տէ օլուր իսէ՛ մաղալա՛ն, Էվրօս պա կաղէթալարը կիպի օտասը զարպհանէ դատար իշլէսին։

— Ազգին մէջ տանը չորս տարիէ ի վեր բաւական համարմունք վաստակած եմ, որ դործին մէջ մօտայնէ, Աստուծով յաջողած եմ յաղթելու . ժողովրդեան ձայնը քանի՞ կառնեա . ժողովրդեան կողմը յաղթուած է յաղթուած . Մամուլին ալ թող առնելիքը ըլլայ . նայէ կը գոցուի մի չգոցուիր, երեք տեղէ թագգիր պիտի երթայ, երեք թագգիրին մէկն ալ մերն է։

— Ախբար, մենք ալ պատգամաւոր ենք, ի՞նչ ըսել է։

— Մեր դործերը խախուտ են, քանի որ թաղական խորհուրդներէն շատերը առ ժամանակեայ են, շատերը հօս ներկայ չեն, գուցէ անոնք մեր ըրածները չընդունին, ու ազգին մէջ երկպառակութիւնները շատնան։

— Ատանկ չէ, բարեկամ, ատանկ չէ, մեծագոյն մաս ունինք։

— Թող պոկտաներն ալ գային . էֆէնտիմ, իրենց համար ազգին դործերը երեսի վրայ մնալու չէ՛ն եա, իշտէ Պատրիարքը նստեցուցինք . անոնց նայէինք նէ դործ մը տեսնալու չէինք։

— Զաթը ի՞նչ դործ տեսանք։

— Ինչ որ է նէ, եղածը եղած է, ժամանակը կանցնի կոր . ելլանք երթանք Սրբազանին աջը առնենք տէ, շորհաւորենք զինքը, ժամանակն անցաւ։

Այս միջոցին ամենքն ալ ելեալ գիմեալ հա-

սեպար լինէին 'ի Սրբազնարանն Բերայի . Սրբազանը ստորի ելաւ . ամենքը զլուսնին բաց աջ առնելով՝ կարմիր խաւովի բազմոցներու վրայ նստան ու խօսիլ սկսան . բայց որպէս զի չըլլայ թէ հոն ըլլալով ես ալ խմանամ, դռները դոցել տուն :

Ահա կիրակի օրուան համաթաղական ժողովքին խոշորացոյց արդիւնքը :

Մամուլը գոցելու համար վիճել ու խօսնալիս Սրբազանին Պատրիարքին հաստատելով շնորհատրել, ու կէս—պաշտօնական յայտարարութիւն մը խմբագրել :

Անկէջ երկու կամուրջը հասայ ձեռնի գալու համար, տեսայ որ Տօքթօրներու խումբ մը կողմին շողեւաններէն մէկուն զլուսն լեցուած պատրաստ էին հոն մտնելու . ասոնք զիս ալ եւրոպականութենէս բժիշկ կարծելով, հրաւիրեցին զիս 'ի շողեւան, ելանք գացինք Գլխաւը Ստա, և հոն ամենքս մէկտեղ դէպ 'ի տուն մը երկնցանք՝ ուր խմացայ որ Տեղապահ Արիստակէս Սրբազանը կը բնակի եղեր . և ազգասէր անձին մէկը Նորին Սրբազնութեան անձնական տկարութիւնը կազդուրելու համար Ազգին կողմէն երախտագիտութեան պարտք մը կատարել և բժիշկներու քօնաօլթասիօն մը ընել տուեր է, որպէս զի յիշեալ Սրբազանին առողջութեան վիճակը հասկցուի :

— Ի՞նչ կըսես, ի՞նչ ըրիք, սուտը իրաւը իրար մի խառնել :

— Ես ալ ստորագրեցի քօնաօլթասիօնին տեղեկագիրը . կեցիր որ վճիռնիս պատմեմ :

— Ի՞նչ ըրիք, ի՞նչ կըսես, չեմ կրնար քու խօսքերուդ հաւատալ :

— Պատուոյս վրայ կերդնում որ սուտ չեն իմ խօսքերս :

— Պատմէ՛ նայինք, ինչպէս ըրիք Ձեր քօնաօլթասիօնը :

— Ամենքնիս ալ շրջանակ մը կազմեցինք անկողնոյն բոլորով . և օրէնասիօնի սկսանք . մէկը երակները կը զննէր, ուրիշ մը լեզուն կը դիտէր, մը կ'անակը մօրիկ կընէր, որ մէկը փորին կըթնամ մէջի ձայներուն ախանջ կը դնէր . մէկը աչքերը երկու ձեռքով բռնած՝ բերանը բացած մէջը կը նայէր, և վերջապէս

ամենքն ալ ձեռքերնին մէյմէկ բժշկական գործիք բռնած կը զննէին, ամենայն զգուշութեամբ ճշմարտն ըսելով, տէր իմ, այս խումբը, եթէ այդ ուշադրութեամբ մեռեալ մը ալ ըլլար՝ պիտի կենդանացնէր :

— Դռն ինչ ըրիր Մէփիստօփէլ :

— Ես ալ անոնց ռէզօլիւսիօնները կ'արձանագրէի :

— Էյ վերջը :

— Վերջը ինչ պիտի ըլլայ . անոնք կը խորհէին ես կը գրէի, և վերջապէս երեք ժամ վիճարանել, խորհելէն ու դատելէն ետքը մէյ մըն ալ քովը գացին և երկար զննողութիւն մը ըրին, որ ահաւասիկ ստորագրած բաբօրթօնին . հէլէ մէյ մը սա իմ ստորագրութիւնս նայէ . Տօքթօրի ստորագրութեան չ'ըմանիր :

— Տէ, սա բաբօրթօ ըսածդ կարգա՛ մի թեթեւար :

— Մեք ստորագրեալք երեւելի բժիշկքս Ամերիկոյ, Անգլիոյ, Գաղղիոյ, Գերմանիոյ և Իտալիոյ, և Մէփիստօփէլ Գերիքէօյի բժշկական երեւելի համալսարանաց, 1869 Օգոստոս 3 ի խորհրդածութեամբ մերով վճռեմք, զի Տեղապահ Արիստակէս սրբազանն ունի՝ զփիզիքական կարողութիւն խորհելոյ, խօսելոյ և գործելոյ, և կ'ապահովցունեմք զամենայն ազգայինս՝ որ կարող է քիչէն քիչն հինգ տարի ամենայն ապահովութեամբ . վարել զպաշտօն Պատրիարքութեան, միայն թէ սիրտն 'ի պօշ բաներէ մի ցաւցուսցէ . և ապա երեսուն տարի ալ ապրելու կեանք և ուժ ունեցցէ . որում հասու եղեալ ամենայն ճարտարութեամբ և վարպետութեամբ մերոյ երեսուն բժիշկքս Հայկեան գրոհիս, յայտն եմք աստ զարդիւնս խորհրդակցութեան մերոյ և ստորագրեմք :

— Իրա՛ւ կըսես, Մէփիստօփէլ, այդ լուրդս քանչեւ լուր մի է . բայց ես չեմ կրնար կոր հաւատալ :

— Հիշ ատանկ սուտ կ'ըլլայ . Պօլոյ ամեն Հայ բժիշկները կը վկայեն տոտր ստուգութեանը :

— Կեցցեն Մէփիստօփէլ, էյ վերջը :

— Այս ուրախութեամբ շողեւան նստայ :

և անկէց ալ վոսբորի շողենաւներէն մէկը մը տայ ձեզի ներկայանալու և այս աւետիսը տալու համար . շողենաւին մէջ մէկը այս շաբթուան Մամուլը ձեռքը առեր կը կարդար . և ահա պզտիկ կ'իւ մը բրթաւ հակաճառութեամբ :

— Ով էին ատոնք . ի՞նչպէս մարդիկ էին .

— Ինչպէս պիտի ըլլան . մէջերնուն մէկն էր խառն ժողովոյ և երեսփոխանական ժողովոյ անդամներէն Ա . Պ . Էֆէնտին , որ այսպէս կը պօռար :

— Ես անիկայ մինչեւ հիմայ դոցել տուած խերն անիծած էի ամա , ի՞նչ ֆայտա գեղիս մարդն է , ծան չէնք հաներ կոր միւսատե կրնէինք կոր . ֆախաթ ալ համը փախույ . բաստ կէլէ պերնին եկածը դուրս կուտայ կոր . դուռը զրկելու է սա թերթը՝ որ տեսնեն կարգան ու դոցեն , մի՛ կարդար սա :

— Ի՛նչ իրաւունքով կրնաք դոցել տալ , անհող եղիք , անիկայ մաթպուլաթն ալ կերթայ կը կարդան , դուռն ալ կերթայ կը կարդան :

— Իշտէ տի կոցել տամ վէսէլամ , ինքզինքը թող տուեր , կառնէ կուտայ , մի՛ կարդար սա :

— Ատի հրատարակուած բան մի է . ես 50 փարա եմ տուեր , կը կարդամ ու կը կարդամ , դուռն դոցել տալիք ունիս եղեր , ձեռքէդ գայ նէ թաղել ալ տուր , իմ կարդալուս չը կարդալուս ինչ կը խառնուիս :

— Սմիրա՛ , քու պատուոյդ չկնար ատանկ բաներ ընելը . ի՞նչ պէտք է արդեւք ըլլալ տնոր կարդալուն , թո՛ղ երթայ կարդայ :

Վերջապէս կուր խոշորցաւ , բայց շողենաւը նաւամատոյցը հասած ըլլալով , դուրս ելայ՝ չդիտնալով թէ վախճանը ի՞նչ եղաւ . միայն թէ կաղաչեմ , ինքզինքդ զգուշացիր . և եթէ թերթ մ'ալ հրատարակելու միջոց ունենաս , լեզուդ փոխէ՛ , վասն զի ծայրը դէշ է , դադարում , խափանում , այս կըլլայ ետքը քու վարձատրութիւնդ . շղթան քոնքան քոնքան կըսեն , ետքը դիւտուդ կուգայ ատիկայ . համաթաղական , երեսփոխանական , Պատրիարքական , Բժշկական և Սմիրայական ամենքն

ալ նշովեցին զանձինս ոչ ուտել և ոչ ըմպել մինչեւ ինքզեացեն զլ'ամուլ , զարձաղ անք ժողովրդային կարծեաց :

Նախընթաց թիւերնիս սպառած ըլլալով , ուղղը կրնայ ներկայիս հետ փոխանակել :

— Մայրաքաղաքս պոստով վիճակային գեր . Առաջնորդաց՝ ինչպէս նաեւ մասնաւորապէս Պրոտայի Գեր . Բարթոլիմէոս սրբազանին համար կը խնդրեն յատկապէս ժողովուրդը՝ որ փութով վերադառնան իրենց յանձնուած հօտին ծոցը :

Արդարեւ քիչ անգամ լսուած եւ տեսնուած է այսպիսի ժողովրդական ընդհանուր համակիր ցոյց մը :

— Գաւառական արդոյ բաժանորդաց կը յիշեցնեմք Մամուլ բաժանորդագրութեան կանխավճար ըլլալը :

— Շաբթուս պատրիարքարանը գրեթէ թափուր եւ ամայի վիճակ մը առած էր :

Աղգային կարեւոր գործոց եղրակացութիւնը՝ նոր պատրիարքական գահակալի մը անմիջական տնօրէնութենէն կապասուի . Տնոր երկինք որ այս բաղձալի տնօրէնութեան ժամերը քաղցրանար աղղին համար :

— Տրապիզոնի եւ Ճանիկի փացեալ վիճակայ Գեր . Մեսրովպ Ս . Արքեպիսկոպոսը՝ երկուշաբթի օրը Մայրաքաղաքս հասաւ :

Կը յուսանք որ Վարչութիւնը Եգիպտոսէն ազգայնոց խնդրանացը համեմատ ժամ յառաջ կը փութայ յղել զայն իբրեւ Աղգ . ներկայացուցիչ Զուէշի ջրանցքին բացման հանդիսին :

ՓՈՔՐԻԿ ԱՌԱՋԱՐԱՌԻԹԻՆ ՄԸ

Կը խնդրենք Արշալուսոյ Պ . Խմբագրէն որ հանրապետութեան բառին նշանակութիւնը կամ բացատրութիւնը հրապարակաւ բարեհաճի տալ , որպէսզի բոտ այնմ մենք ալ ցուցնենք . Իզմիրէն առ ամեն . Տեղապահ Սրբազանն ուղղուած խորին շնորհակալութեան մահաբազրութեան նկատմամբ . իւր 862^{րդ} թուոյն մէջ ըրած փոքիկ բայց անհեթեթ պարտաւորութեան մը հրապարակական կշիռը :

ՇԱԲԱԳՐ—ՏՆՕՐԵՆ
ԳԼՈՐԳ Թ . ԱՅՎԱԶԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՆ Ռ . Յ . ԲԵՐԲԵՃԵԱՆ